

ista splošna poglavja, ampak če bi se zasnovalo delo, ki bi bilo po razdelitvi gradiva podobno hrvatski Cuvajevi gradji za povijest školstva, splošni razvoj šolske politike, šolskih knjig itd., bi se obravnaval zase, ostala zgodovina posameznih zavodov zopet zase in brez ponavljanj podatkov, ki spadajo v splošni del!

Brez poznanja knjig, ki so jih v posameznih dobah v šolah rabili, žive zgodovine šolstva ni mogoče pisati! Koliko porabnejša bi bila na primer Ilešičeva še vedno pomembna študija o »Gimnazijskih študijah v dobi našega preporoda« (Pedag. letopis 1907), če bi bile piscu na službo tudi starejše izdaje, n. pr. latinske čitanke z »Anhangom von deutschen Gedichten«, ne samo izdaja iz 1845! Isto velja tudi za šolsko zakonodajo. Kako sem iskal prepotrebno Ungerjevo knjigo, preden sem jo našel v Biblioteki juridične fakultete, ki jo je dobila lani! Vodstvu naše Državne študijske knjižnice bomo morali biti zelo hvaležni, če bo še naprej v obeh smereh sistematično zbiralo! *F. Kidrič*

IVAN CANKAR: ZA NARODOV BLAGOR

Ko človek odhaja od Stupičeve uprizoritve te Cankarjeve komedije, mu v ušesih še vedno zveni kričanje in razgrajanje peščice statistov — demonstrantov, ki jih je režiser postavil med parter in oder, očitno z namenom, da bi se publika pridružila demonstrantom in žurnalistu Ščuki, ki z gromkim glasom napoveduje boj zlaganim narodovim idealom in namišljenemu »narodovemu blagru«. Stupica je hotel najbrže doseči podobno gledališko doživetje kakor svoje dni v Skoplju pri uprizoritvi Büchnerjevega »Dantona«, ko je na koncu drame začela publika z igralci vzklikati: »Kruha! Kruha!«. To pa ni bilo drugače. Ščuka govori, statisti demonstrirajo, razbite šipe zvone, publika pa v zadregi molči. — Kje prav za prav tiči vzrok, da se je ta sicer dobri, a tvegani režiserjev poizkus ponesrečil? Morda v uprizoritvi? Nikakor. Stupica in igralci so iz komedije pet in dvajsetletnega Cankarja naredili vse, kar se je dalo narediti. Lahko bi zvalili krivdo zopet na apatičnost naše gledališke publike. V tem primeru bi ji najbrže delali krivico. Vzrok, da niti najbolj razgibani del publike ni spontano pritegnil statistom in »demonstriral« proti Grozdom, Grudnom, Grudnovkam in vsej njihovi nečedni družini, moramo pač iskati v osnovah te komedije in v dejstvu, da je stara že dobrih pet in trideset let. Kakor je ta komedija živa in drastična, še vedno aktualna podoba naših malomeščanskih značajev in verno, pravično zrcalo njihovi morali, tako je neresnična v prikazovanju naših političnih odnosov, kar omenja tudi Jože Vidmar v »Gledališkem listu«. Razcepljenost v dva politična tabora je pač posledica zgodovinskega, socialnega in političnega razvoja in tudi v komediji ni mogoče razlagati tega neizprosne in neizogibnega dejstva le z osebnimi razprtijami med narodovimi »voditelji«. Prav tako je precej naivno, če Cankar tema dvema taboroma, ki prav za prav predstavljata našo meščansko politiko, postavi nasproti kot pozitivno politično in družbeno silo »lumpenproletariat«, h kateremu se zateče zgovorni, a docela pasivni žurnalist Ščuka. Zaradi takega nerealnega političnega ozadja trpi vsa komedija, visi nekam v zraku in skozi njeno shemo se prebijajo posamezne osebe le zato, ker so same po sebi dovolj žive, resnične in precizno izdelane. Izmišljeno, izkonstruirano politično ozadje je torej vzrok, da komedija danes ne more več vplivati ne-

posredno na gledalca, da je neaktualna, in prav zato je tudi izostal efekt, ki ga je režiser po vsej priliki pričakoval, ko je statiste — demonstrante postavil med publiko.

V pet in tridesetih letih se lahko izpremeni marsikaj. Politični, družbeni odnosi se razmotajo, zamotajo ali prečistijo, le redkokdaj se prečistijo človeški značaji. Stare laži in grehi dobivajo le nova imena, stari termini se zamenjajo z novimi, ki niso sicer nič boljši, a imajo to prednost, da so še čisti, neomadeževani, nedvoumni. Vsakih toliko in toliko let se namreč rodi »hudoba«, kakršen je bil na pr. Cankar, ki se potrudi, da diskreditira stare, dobre, miroljubne fraze in nič drugega ne preostane, kakor da se zopet izumijo nove, čiste, neomadeževane. »Narodov blagor« se izpremeni v »blagobit naroda« ali »prospeh naroda«, »prvaki« postanejo »narodovi voditelji« in »narodovi predstavniki«, »rodoljubi« postanejo »nacionalni delavci« in »kulturni delavci«. Po neizprosni logiki družbenega dogajanja padajo stari pojmi in z njimi stari termini, njihov najnevarnejši sovražnik je osmešenje, satira. Danes bi morda že mogli sestaviti prav poučen slovarček besed, fraz, gesel, nekoč svetih nedotakljivih izrazov za »svete in nedotakljive narodove ideale«, ki jih je Cankarjeva satira »razvrednotila«, spravila na slab glas in jim vsilila komičen, dvoumen prizvok. Besede, fraze, gesla izumirajo kakor človeški rodovi, čas jih odplavlja na stran, kakor odplavlja morje mrtve, prazne školjke na obalo. Ena takih praznih, mrtvih školjk je fraza »Za narodov blagor«, ki so se pod njeno krinko dogajale najbrž še vse drugačne in bolj poučne lumparije kakor v Cankarjevi komediji.

»Za narodov blagor« sodi po svoji kvaliteti med zelo dodelane, najprej preciznejše Stupičeve uprizoritve. Živahen, nekoliko stiliziran, a vseeno pri prost realizem se neprisiljeno veže s karikirano igro in grotesko, ki pa včasih brez potrebe sili v ospredje, kar škoduje igri. Ves čas pa kljub temu prevladuje živa, preprosta in neposredna realistična igra. Režiserjevo prizadevanje, da napravil iz karikiranih in grotesknih Cankarjevih oseb in prizorov žive, dosnične osebe in situacije, je bilo kajpak tvegano, a se mu je v bistvu celotna posrečilo. Marsikatero samo nakazano, skrito in prikrito, nedodelano mesto je izkopano iz teksta, preoblikovano in do podrobnosti izdelano. Za naši za Cankarja tako značilni prizor z zavezovanjem čevljev je na pr. v tekstu uprizoritvi postal nujnejši, sugestivnejši in zato bolj razumljiv kakor v oziro. Grozd (igra ga Cesar, ki je od Sartoriusa v Shawovi »Kako zabogatiš« prej in ma že od fanatičnega klerika v »Sveti Ivani« naredil velik korak na svojih morda v tem času edini izmed igralcev popolnoma spremenil značaj svoje vlog) stoji na nekoliko dvignjenem prostoru na stopnicah in izteguje nogo napredse; nekoliko okajen je, reži se objestno in negotovo, ukazuje, sline se čakajoče in tesnobno hkrati, njegov smeh je pridušen v grlu, ogabena usta, ki ve, mu nabirajo okrog razpotegnjenih ust. Pred njim stoji žurnalista, ki se obrati v sebi da mora doživeti nadvse ogabno zadnje ponižanje, če hoče zadnji brci in dovolj moči za prelom s svojo okolico; zato se sam nastavi z žiziser je storil »človekoljubni klofuti«. Skloni se in zaveže Grozdu čevlje. Režiser je storil zelo premišljeno, ko je dal temu prizoru nekako patološko v krogu sebe že skoro perverzni Grozdov smeh.

Stupičeva inscenacija Cankarjeve komedije je povsem originalna; svobodno zasnovana, disciplinirano dograjena in eksperimentatorska prav toliko, kot je vsa moderna odrska arhitektura za sedaj le še eksperiment, ki pogumno poizkuša pomesti z odra ves zasmrajeni, slikarski, bolj ali manj romantični rekvizit. (Vendar je odrska arhitektura posebno na tehnično zastarelih odrih, kakršen je naš, svojstveno poglavje, vredno, da bi napisali o njem temeljito študijo). Odrski prostor ni slikan, marveč grajen, izoblikovan in razčlenjen s pomočjo raznih praktikablov, mostovžev, stopnišč, stopnic in ograj, zlomljenih, vbočenih in izbočenih sten, zaves, česar se pač poslužuje moderna odrska arhitektura; vendar je to pot odpadla vsa nepotrebna nerealistična, čedno, nežno, lirično izglajena, rožnata dekoracija. (Maksimilian in Juarez.) Tudi šestilo ne moli iz linij in oblik, marveč služi v bistvu povsem neshematični, realistični zgradbi prostora. Pri naši uprizoritvi se režiser in arhitekt med sabo že precej neprisiljeno skladata in izpopolnjujeta. Tako izoblikovani prostor, ki daje režiserju in igralcem možnost za celo vrsto zanimivih razgibanih scen, je živahnemu, malce karikiranemu realizmu igranja dokaj priroden okvir. Tudi igralci, za katere pomeni prehod od nastopanja v slikanem do nastopanj v zgrajenem prostoru precej težko preizkušnjo, so obvladovali oder precej svobodno in neprisiljeno. V prvem dejanju pa je menda prevelika razdalja med vrati nad stopniščem in sredino odra povzročila, da je tempo dejanja nekoliko zastajal in da so se precej številne osebe na odru porazgubljale in se motale v neurejene skupine. — Po ponesrečenem, dasi originalnem inscenatorskem poizkusu »Maksimiliana in Juareza« se je Stupica torej zopet vrnil k tistemu živemu, brezobzirno preprostemu, a vseeno realističnemu gnetenju odrskega prostora, ki ga je pokazal pri uprizoritvah, kakršni sta bili »Tuje dete« in »Pesem s ceste«.

Kajpak tudi na dnu posameznih prizorov in v celotni izvedbi te komedije — kakor pri vseh uprizoritvah našega gledališča sploh — še ne zveni tisti enotni, skriti ton, tisto notranje sozvočje, ki je neposnemljiva čarovnija nekaterih umetniško in življenjsko do kraja med sabo povezanih ansamblov. (Mogoče si bo tudi slovensko gledališče v bodočnosti, po težaškem in napor-nem delu ustvarilo tak ansambel, če ne državno pa privatno, ki ga nekoč morda ustanove podjetni in zmožni ljudje.) Eden izmed vzrokov, da nimamo notranje ubranih predstav, tiči pač tudi v igralskem materialu, ki ni med sabo različen le po kvaliteti, marveč predvsem po svojem odnosu do gledališke umetnosti, različen po svojem življenjskem nazoru in občutju. Čeprav režiser s svojo osebnostjo in svojim pojmovanjem lahko vpliva na igralce, se pri uprizoritvah le preočitno kaže, da ta podreitev ni prostovoljna, temveč bolj ali manj prisiljena. Prvi in najosnovnejši pogoj ubrane in dinamične igre pa je seveda, da hočeta režiser in igralec eno in isto, da ju veže v bistvu soroden odnos do idejnih in estetskih problemov igre. Naj navedem samo nekaj primerov zelo očitnega razhajanja med igralcem in režiserjem: Debevec in Levar kot Porfirio Diaz in Maksimilian v Stupičevi uprizoritvi »Maksimiliana in Juareza«, Stupica kot mladi pater Fulton v Debevčevi uprizoritvi »Prve legije«, Levar kot podčastnik Matejka v Kreftovi uprizoritvi »Konjeniške potrole« in v precejšnji meri Debevec in Skrbinšek kot Ščuka in Gruden v uprizoritvi komedije »Za narodov blagor«.

Vladimir Pavšič